

ΓΑΜΟΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΤΗΣ 3 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1830^{1,2}

ὑπὸ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΜΑΡΙΔΑΚΗ

Ι. Τὸ Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ πρότασιν τοῦ πληρεξουσίου τῆς Γαλλίας, περιέλαβε ρήτραν ἔχουσαν οὕτω:

Il a été stipulé que la religion catholique jouira dans le nouvel Etat du libre et public exercice de son culte, que ses propriétés lui seront garanties, que ses Evêques seront maintenus dans l'intégrité des fonctions, droits et privilèges dont ils ont joui sous le patronage des Rois de France; et qu'enfin d'après le même principe, les propriétés appartenant aux anciennes missions Françaises ou Etablissements Français, seront reconnues et respectées.

Les Plénipotentiaires des Trois Cours Alliées qui ont réglé ces intérêts, ayant voulu donner en outre à la Grèce une nouvelle preuve de la sollicitude

1. Ἀναδημοσιεύομεν ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐφημερὶς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλλοδαπῆς Νομολογίας», τόμ. 72-73 σελ. 1-20 (1953-1954), τὴν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαν γνωμοδότησιν τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ τὴν φιλοφρόνως παρασχεθεῖσαν ἄδειαν τῆς ἀναδημοσιεύσεως.

Π.Ι.Ζ.

2. Κατὰ τὴν ἐνώπιον τῆς Ὁλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου συζήτησιν, ἐφ' ἧς ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 423/1951 (ΕΕΑΝ 1952 σ. 150) ἀπόφασις ἠγόρευσε ὁ καθηγητὴς Γ. Μαριδάκης. Ἡ ἀγόρευσις του ἐστηρίχθη εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ δημοσιευομένας σκέψεις. Πρβλ. ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος τὰς συμφώνους ἀπόψεις τὰς ἀναπτυχθείσας ἐπίσης ἐνώπιον τῆς Ὁλομελείας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Π. Βάλληνδα, Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου καὶ τὸ Γ' Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 (ΕΕΑΝ 1952 σ. 225 ἐπ.). Ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τῆς Ὁλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου ἔλυσεν ὀρθῶς, ταχθεῖσα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ Β' Τμήματος, τὴν μεταξὺ τῶν δύο Τμημάτων αὐτοῦ διαφωνίαν ἣτις προέκυψε μεταξὺ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 580/1950 ἀναιρετικῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 171/1951 ἀποφάσεως τοῦ Β' Τμήματος (ΕΕΑΝ 1952 σ. 34 καὶ 35).

bienveillante de leurs Souverains à son égard, et préserver ce Pays des malheurs que la rivalité des cultes qui y sont professés pourraient y susciter, sont convenus que tous les sujets du nouvel Etat, quel que soit leur culte, devront être admissibles à tous les emplois, fonctions et honneurs publics, et traités sur le pied d'une entière égalité, sans égard à la différence de croyance, dans tous leurs rapports religieux, civils, ou politiques.

Ἡ Γαλλία, ἡ Μεγ. Βρετανία καὶ ἡ Ρωσσία προέβησαν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν, τῇ προτάσει τοῦ πληρεξουσίου τῆς Γαλλίας ἐκθέσαντες:

Il a représenté que depuis plusieurs siècles, la France est en possession d'exercer en faveur des Catholiques soumis au Sultan, un patronage spécial, que S. M. Très Chrétienne croit devoir déposer aujourd'hui entre les mains du futur Souverain de la Grèce; mais en se dessaisissant de cette prérogative, S. M. Très Chrétienne se doit à elle-même, et Elle doit à une population qui a vécu si longtemps sous la protection de ses Ancêtres, de demander que les Catholiques de Terre Ferme et des îles trouvent dans l'organisation qui va être donnée à la Grèce, des garanties capables de suppléer à l'action que la France a exercée jusqu'à ce jour en leur faveur.

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐζήτησε καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσσία ἀπεδέχθησαν ὅπως «εἰς τὸν ὀργανισμόν ὅστις θὰ δοθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα» τεθοῦν ἐγγυήσεις ἱκαναὶ νὰ ἀναπληρώσουν τὴν εἰδικὴν προστασίαν τὴν ὁποίαν ἔσκει ἔναντι τοῦ Σουλτάνου ἡ Γαλλία ἐπὶ τῶν ἐξῆς πέντε σημείων: 1) Ἡ καθολικὴ θρησκεία νὰ ἐκτελῇ ἀκωλύτως εἰς τὸ Νέον Κράτος τὰς τελετὰς τῆς λατρείας τῆς [οὕτω μεταφράζει ὁ Ἀλέξ. Ι. Σοῦτσος, Συλλογὴ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Δημόσιον Δίκαιον τῆς Ἑλλάδος ἀναγομένων ἐπισήμων ἐγγράφων (1858) 150]. 2) Αἱ εἰς αὐτὴν ἀνήκουσαι ἰδιοκτησίαι νὰ εἶναι ἀνεπηρέαστοι. 3) Οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς νὰ διατηρηθῶσιν ἀπαραιμέωτοι εἰς τὰ λειτουργήματα, δικαιώματα καὶ προνόμια τῶν ὁποίων ἔχαιρον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. 4) Αἱ ἰδιοκτησίαι αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὰς παλαιὰς γαλλικὰς ἀποστολὰς ἢ γαλλικὰ ἰδρύματα νὰ ἀναγνωρισθοῦν καὶ νὰ παραμείνουν σεβασταί. 5) Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς μεταξὺ τῶν θρησκειῶν ἀντιζηλίας (rivalité des cultes), νὰ κρατήσῃ ἰσοπολιτεία μεταξὺ ὅλων τῶν ὑπηκόων ἀδιαφόρως θρησκείας ἢ δόγματος, γινομένων ἀπάντων δεκτῶν εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας.

Πῶς ἀντελήφθη πάντα ταῦτα ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν ὁποίαν ἐκοινοποιήθη τὸ Πρωτόκολλον διὰ τοῦ ἀπὸ 27 Μαρτίου / 8 Ἀπριλίου 1830 ἐγγράφου τῶν παρ' αὐτῇ διαπεπιστευμένων Ἀντιπρέσβων;

Εἰς τὸ ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1830 (Σοῦτσου, ἐνθ' ἄν. σελ. 170) γράφονται:

«Οἱ Κύριοι Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Συμμάχων Αὐλῶν παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει εἰς τὴν ἐπίσημον διακοίνωσίν των εἰδοποίησαν περὶ ἰδιαιτέρας πράξεως γενομένης μεταξὺ τῆς Χριστιανικῆς Α. Μεγαλειότητος καὶ Β. Α. Υ. (ἐννοεῖ τὸν Πρίγκιπα Λεοπόλδον τοῦ Σαξ-Κοβούργ) καθιερούσης δικαιώματα εἰς τοὺς Δυτικούς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἡ καθιέρωσις αὕτη, σύμφωνα ὡς κατὰ μέγα μέρος μετὰ τοὺς ἐνυπάρχοντάς μας νόμους προσδιορίζοντάς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἀρκεῖ μόνη νὰ μᾶς πιστοποιήσῃ ὅτι τοῦ Ἀνατολικοῦ δόγματος ἡ θρησκεία θέλει εἶσθαι ἡ ἐπικρατοῦσα τῆς ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀντελήφθη τὰ δικαιώματα ταῦτα τῶν Καθολικῶν ὡς ἀναφερόμενα μόνον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, ὡς ἀναφερόμενα ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ δικαιώματα τῶν καθολικῶν ὡς πολιτῶν τοῦ δημιουργουμένου Κράτους, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ δικαιώματα αὐτῶν ὡς προσώπων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἄλλως δὲν θὰ ἐλέγετο εἰς τὴν ἀπάντησιν, ὅτι πάντα ταῦτα τὰ δικαιώματα τὰ ἐξασφαλιζόμενα εἰς τοὺς καθολικούς εἶναι «κατὰ μέγα μέρος σύμφωνα μετὰ τοὺς ἐνυπάρχοντάς μας νόμους (τοὺς) προσδιορίζοντάς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα». Τοιοῦτοι νόμοι ὑπεννοοῦντο ἡ § α' τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδάουρου, ἡ § α' τοῦ Συντάγματος τοῦ Ἀστρους καὶ τὸ ἄρθρον 1 τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζῆνος, εἰς τὰ ὅποια πάντα ἐπαναλαμβάνονται στερεοτύπως: «Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀνέχεται ὅμως ἡ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν καὶ αἰτελεται καὶ αἰετοπραγίαι αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκωλύτως».

Ἐτέρωθεν, ὅτι καὶ αἱ τρεῖς Δυνάμεις μόνον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ δημοσίου δικαίου ἠγγόουν νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ δικαιώματα ταῦτα εἰς τοὺς καθολικούς πολίτας τοῦ νέου Κράτους, προκύπτει πλέον ἢ σαφῶς ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν αὗται ἔδωκαν εἰς τὸ ἀνωτέρω ὑπόμνημα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ἀπάντησις διετυπώθη εἰς τὸ ἀπὸ 1 Ἰουλίου (19 Ἰουνίου) 1830 Πρωτόκολλον τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιασκέψεως τῶν πληρεξουσίων τῆς Γαλλίας, Μεγ. Βρετανίας καὶ Ρωσσίας. Λέγεται εἰς τὸ Πρωτόκολλον τοῦτο (Σοῦτσου ἐνθ' ἄν. 216):

Les privilèges accordés aux Catholiques par le protocole No 3 du 3 Février 1830 ne sauraient imposer au Gouvernement Grec aucune obligation qui tournerait au préjudice de l'Eglise dominante. Si les maximes de

tolérance qui ont dicté ce Protocole sont applicables à tous les cultes en général; si elles leur offrent, à tous sans distinction, une sécurité complète au sein de la Grèce, les Plénipotentiaires croient cependant devoir déclarer, que d'autre part les intentions et la sollicitude des Trois Cours, exprimées dans ce même Protocole au sujet de l'égalité des droits civils et politiques, se rapportaient spécialement aux cultes Chrétiens.

Αἱ Τρεῖς Δυνάμεις ἀπαντῶσαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν λέγουν ἀπεριφράστως ὅτι τὸ Πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 ἀπονέμον «privilèges» π ρ ο ν ό μ ι α εἰς τοὺς καθολικοὺς, ὑπηγορεύθη μόνον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνεξιθρησκείας (tolérance), καίτοι δὲ αἱ ἀρχαὶ αὗται τῆς ἀνεξιθρησκείας εἶναι ἐφαρμοστέαι ἐπὶ ὅλων ἀδιακρίτως τῶν θρησκειῶν, αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἐν τούτοις δηλοῦν ἀπεριφράστως, ὅτι «αἱ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου ἐκφρασθεῖσαι διαθέσεις ὡς καὶ ἡ Πρόνοια τῶν τριῶν Αὐλῶν περὶ ἰσότητος τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων (au sujet de l'égalité des droits civils et politiques) ἀνεφέροντο εἰδικῶς εἰς τὰς χριστιανικὰς θρησκείας (aux Cultes Chrétiens)».

Αἱ Δυνάμεις μὲ μίαν λέξιν, λέγουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι ναὶ μὲν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνεξιθρησκείας ἐπιβάλλει ἴσην ἐξασφάλισιν ὅλων τῶν cultes (λατρειῶν) au sein de la Grèce, ἀλλὰ τὸ Πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 ἀποβλέπει εἰς τὴν ἰσότητα ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων (égalité des droits civils et politiques) μόνον τῶν χριστιανῶν. Ἡ δὴλωσις αὕτη συμπληροῦσα τὸ Πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 προσδίδει εἰς αὐτὸ τὸ ἐξῆς περιεχόμενον:

Εἰς τὴν δημιουργουμένην Ἑλληνικὴν Πολιτείαν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν κακῶν ἅτινα συνεπάγεται ἡ ἀντιζηλία μεταξὺ τῶν θρησκειῶν (les malheurs de la rivalité des cultes), οἱ χριστιανοὶ ὅλων τῶν δογμάτων θὰ ἔχουν ἴσα ἀστικά καὶ πολιτικά δικαιώματα (égalité des droits civils et politiques). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰδικῶς εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, αὕτη 1) θὰ ἐκτελῇ ἀκωλύτως εἰς τὸ νέον κράτος τὰς τελετὰς τῆς λατρείας της, 2) αἱ εἰς αὐτὴν ἀνήκουσαι ἰδιοκτησίαι θὰ εἶναι ἀπρόσβλητοι, 3) οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς θὰ διατηρήσουν πλήρη τὰ λειτουργήματα, δικαιώματα καὶ προνόμια τὰ ὅποια εἶχον ὅτε ἐτέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, 4) αἱ ἰδιοκτησίαι τῶν παλαιῶν γαλλικῶν ἀποστολῶν καὶ ἰδρυμάτων θὰ διατηρηθοῦν.

Ἡ ρητὴ δὴλωσις ὅτι τὸ Πρωτόκολλον αἰτίαν μὲν ἔχει τὰ ἐκ τῆς ἀντιζηλίας τῶν

θρησκείων κακὰ (les malheurs de la rivalité des cultes), ὑπηγορεύθη δὲ (dicté) ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνεξιθρησκείας (tolérance), ἡ πρόσθετος ρητὴ ἐπίσης δήλωσις, ὅτι καίτοι ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνεξιθρησκείας πηγάζουσα ὑποχρέωσις ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ ἰσότης ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀποβλέπει εἰς ἅπαντας ἀνεξαρτήτως θρησκείας, ἐν τούτοις τὸ Πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 ἀφορᾷ εἰς μόνους τοὺς Χριστιανούς, καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον, ὅτι τὸ Πρωτόκολλον σκοπεῖ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἕλληνας καθολικοὺς μόνον ἀπὸ τῆς πλευράς τοῦ δημοσίου δικαίου, οὕτως ὥστε καθιστάμενοι πολῖται τοῦ δημιουργουμένου Κράτους νὰ ἐξακολουθήσουν ἔχοντες ὅ,τι διὰ τῆς προστασίας τῆς Γαλλίας εἶχον ἐπιτύχει παρὰ τῶν Σουλτάνων.

II. Τίθεται οὕτω ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα:

Ποῖον περιεχόμενον εἶχεν ἡ εἰδικὴ προστασία (patronage spécial) τῶν καθολικῶν, τὴν ὁποίαν ἤσκουν οἱ γάλλοι Βασιλεῖς ἔναντι τοῦ Σουλτάνου καὶ τὴν ὁποίαν ἐναπέθηκαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος (croit devoir déposer aujourd'hui entre les mains du futur Souverain de la Grèce); Αὐτόδηλον εἶναι ὅτι ἡ «εἰδικὴ αὕτη προστασία» ἥτις ἐναπετέθη εἰς χεῖρας τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ περιεχόμενον διάφορον ἐκείνου τὸ ὁποῖον εἶχεν ἡ προστασία αὕτη ὅταν ἐξησκεῖτο ἔναντι τοῦ Σουλτάνου.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κορανίου μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν «ἀπίστων» κρατεῖ «αἰώνιος πόλεμος». Ὁ θεοκρατικὸς χαρακτήρ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους συνέπειαν εἶχεν, ὅτι αἱ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ βιοῦσαι χριστιανικαὶ ἐθνότητες ἦσαν ἀπλῶς ἀνεκταί. Βιοῦσαι ἐκ τὸς νόμου καὶ ἐκ τὸς δικαίου ἔπρεπε ἢ νὰ ἐξισλαμισθοῦν ἢ νὰ ἐκδιωγθοῦν ἢ νὰ θανατωθοῦν. Ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων δὲν ἤγαγε τοὺς Σουλτάνους μέχρι τῆς ἀκρότητος ταύτης. Ἀπ' ἐναντίας ὅχι μόνον ἠνέχθησαν τοὺς χριστιανούς ὀρθοδόξους, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθοῦν καὶ τοὺς χριστιανούς τῶν ἄλλων δογμάτων ὑπηκόους ἢ μὴ τούρκους. Ἡ ἰσχυροτέρα τότε χριστιανικὴ δύναμις, ἡ Γαλλία, κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς Σουλτάνους «προνόμια» τινα. Ταῦτα συνίσταντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τὴν ὁποίαν προσέλαβον ἐξουσίαν ὅπως ἀσκοῦν οἱ ἐν Τουρκίᾳ γάλλοι πρόξενοι, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως τῶν χριστιανῶν καθολικῶν, τὴν ὁποίαν ὑπεχρεώθη ἡ Τουρκία ὅπως σέβεται. Τὰ προνόμια ταῦτα παρεχωρήθησαν διὰ τῶν λεγομένων capitulations. Εἰς τὴν ἐν ἔτει 1535 συναφθεῖσαν πρώτην capitulation μεταξὺ Γαλλίας καὶ τοῦ Σουλτάνου ἀναγράφεται ὅτι οὐδεὶς θὰ καταπιέζεται ἐνεκα τῆς θρησκευτικῆς του πίστεως, ὡς καὶ οὐδεὶς ὑπήκοος τοῦ βασιλέως (sujet du

roi) θὰ ἐξαναγκάζεται ὅπως ἀποδεχθῇ τὸν ἰσλαμισμόν, ἀλλὰ θὰ τοῦ εἶναι ἐπιτετραμμένον ὅπως διατηρῇ τὴν θρησκείαν του (mais qu'il leur soit licite d'observer leur religion). Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἤρκει μόνη ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἔπρεπε δὲ αὕτη νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς ἐλευθερίας ἀσκήσεως τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς λατρείας, εἰς τὰς ἐν ἔτει 1740 ἀνανεωθεῖσας capitulations, προσετέθη τὸ ἄρθρον 82, ἔχον ἐπὶ λέξει:

Les Evêques et religieux dépendant de l'Empereur de France qui se trouvent dans mon Empire seront protégés tant qu'ils se tiendront dans les bornes de leur Etat, et personne ne pourra les empêcher d'exercer leur rite suivant leurs usages dans les Eglises qui sont entre leurs mains de même dans les autres lieux où ils habitent.

Διὰ τῶν capitulations τοῦ ἔτους 1740 ἐξηναγκάσθη τὸ πρῶτον ὁ Σουλτάνος ὅπως ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους καὶ protégés τοῦ Γάλλου Βασιλέως ὅπως ἐξασκοῦν τὰ τῆς λατρείας των εἰς Ἑκκλησίας [ὅρα ἰδίᾳ Répertoire de droit international, Lapradelle-Niboyet, Τόμος 3ος (1929) λέξεις Capitulations No 23, No 113].

Τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος, ἀφοῦ καὶ τοὺς χριστιανοὺς ἰδίους ὑπηκόους ἐθεώρει, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κορανίου, ὡς μὴ ἀποτελοῦντας μόνον αὐτοῦ ἀλλ' ἀπλῶς ἀνεκτοὺς, κατὰ μείζονα λόγον ἐθεώρει ἐκ τῶς νόμου καὶ ἐκ τῶς δικαίου, τοὺς χριστιανοὺς οἵτινες, ὑπῆκοι ὄντες ἐτέρου Κράτους, διεβίου ἀπλῶς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους [Fauchille, Traité de droit international, Tome 1, troisième partie (1926) No. 736. Ἐπίσης Répertoire de droit international, Lapradelle-Niboyet, Τόμος 3ος λέξεις Capitulations No 64, No 65: L'Etat Ottoman n'avait en réalité jamais considéré même ses sujets non musulmans comme faisant partie de la Nation ou comme titulaires de droits égaux à ceux des musulmans. Si ce système législatif et judiciaire a été appliqué aux sujets Ottomans eux mêmes on comprend qu'en fortiori il ait été aux Etrangers. Ὅρα ἐπίσης Strupp, Wörterbuch des Völkerrechtes 1 (1924) σελ. 673. Nach mohammedanischem im Koran enthaltenem Recht ist nämlich ein Frieden zwischen den Anhängern des Propheten und Andersgläubigen nicht möglich... Dazu kommt noch, dass die Mohammedaner den Christen gegenüber eine ausserordentliche Verachtung empfanden; nicht so sehr aus Schwäche als aus Geringschätzung gestatteten sie ihnen Ihre eigene Jurisdiction, es war dem Mohammedaner gleichgültig, wo der Ungläubige sein Recht suchte].

Ἄλλ' ἀφοῦ κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τοῦ Κορανίου καὶ τὸν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης θεοκρατικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους οἱ χριστιανοὶ ᾔσταν ἐκ τῶς νόμου καὶ ἐκ τῶς δικαίου, τὸ δὲ Κράτος ἐτέλει «ἐν διαρκεῖ πολέμῳ» κατ' αὐτῶν ὡς «ἀπίστων», δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη προστασίας αὐτῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ οὐσιαστικὸν δίκαιον κατὰ τὸ ὅποῖον ἔδει οὗτοι νὰ ἐρρυθμίζον τὰς οἰκογενειακὰς τῶν σχέσεις. Εἰς τὸ Τουρκικὸν Κράτος, λόγῳ τοῦ θεοκρατικοῦ τοῦ χαρακτῆρος, ἀπηγορεύετο ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Νόμου ὅπως νομοθετήσῃ ἐπὶ σχέσεων αἵτινες ἀφοροῦν ἀποκλειστικῶς τοὺς ἀπίστους, οἵτι εἶναι κατ' ἐξοχὴν αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις. Ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ προστατευθοῦν οἱ καθολικοὶ μόνον καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θρησκευτικὴν τῶν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μὴ ἐξισλαμισθοῦν, ἐν συναρτήσει δὲ καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, διὰ νὰ δύνανται νὰ τελοῦν ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς λατρείας. Τὴν προστασίαν ταύτην ἀνέλαβον οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ἐπιτυχόντες εἰς τὰς ἀνανεωθείσας διομολογήσεις τοῦ 1740 νὰ προστεθῇ τὸ ἀνωτέρω παρατιθέμενον ἄρθρον 82. Ἄλλ' ἀφοῦ τοιοῦτον εἶχε περιεχόμενον ἡ ἐναντι τοῦ Σουλτάνου «εἰδικὴ προστασία» (*protection spéciale*) τῶν ἐν Τουρκίᾳ Καθολικῶν ἡ ἐνασκουμένη ὑπὸ τοῦ *Roi Très Chrétien*, πῶς θὰ προσλάβῃ διάφορον περιεχόμενον ἐναποτιθεμένη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος; Ἡ προστασία αὕτη ὡς ἔχουσα κατ' ἀνάγκην τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, ὅπως ἐπὶ Τουρκοκρατίας, οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἱδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, σκοπεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς καθισταμένους Ἕλληνας πολίτας καθολικοὺς τὴν ἀκώλυτον ἄσκησιν τῶν τύπων τῆς λατρείας, τὴν ὁποίαν ἐφοβεῖτο ἡ Γαλλία μήπως δὲν σεβασθῇ ἡ Ἑλλάς, λόγῳ τῆς *rivalité des cultes*, καθ' ἃ ρητῶς ἐξέθηκεν ὁ γάλλος πληρεξούσιος εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου. Σημεῖον δὲ τῶν καιρῶν καὶ χαρακτηριστικὸν τοῦ τότε κρατοῦντος πνεύματος εἶναι ἡ ἀπὸ 13 Ἀπριλίου 1823 ἀναφορὰ τοῦ «πατριώτου πληρεξουσίου τῆς νήσου Κέας (Ζιάς)» Οἰκονόμου Ἱερέως, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Β' ἐν Ἀστρεὶ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος ἐκθέτει τὰ ἐξῆς: «Τὸ ἄρθρον τοῦ ὀργανικοῦ Νόμου διὰ τοῦ ὁποῖου ὄχι μόνον ἀνοχὴ γίνεται πάσης ἄλλης θρησκείας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, ἀλλὰ καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἱεροπραξίαι αὐτῶν συγχωρεῖται νὰ ἐπιτελοῦνται «ἀκωλύτως», μὴ προσδιορίζον περὶ τῶν Ναῶν αὐτῶν καὶ θυσιαστηρίων, ἐπαπειλεῖ κίνδυνον ἀπωλείας, μάλιστα εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διότι οἱ μὴ ὀρθόδοξοι, εἴτε μὴ ἔχοντες ἰδιαιτέρους Ναοὺς, εἴτε φειδόμενοι τῆς πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῶν δαπάνης, εἴτε καὶ σοφίζόμενοι τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον, δύνανται διὰ τοῦ «ἀκωλύτως» νὰ ἐπιτελῶσι τὰς ἱεροπραξίας τῶν εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας, πρᾶγμα ἐναντίον τῆς θρησκείας καὶ

τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναγκαίως ἔπεται ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος εἰς τὴν Ἑλλάδα» [Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 3ος (1839) 13-14].

Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω «εἰδικὴ προστασία» τῆς Γαλλίας κατηυθύνετο εἰς τὴν ματαίωσιν τῶν θετικῶν ἐνεργειῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐνδεχομένως ὑπῆρχε κίνδυνος ὅτι θὰ προέβαινον οἱ Τοῦρκοι. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀπαγόρευσις θρησκευτικῶν τελετῶν ἀλλοτρίων πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ. Κίνδυνος ὅπως οἱ Τοῦρκοι θεσπίσουν κανόνας δικαίου διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἐρρυθμίζον τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις τῶν χριστιανῶν, οὐδεὶς ὑπῆρχεν, διότι, καθ' ἃ ἐλέγχθη, οἱ χριστιανοὶ καὶ ὑπήκοοι ἀκόμη ὄντες τοῦ Σουλτάνου, «ὡς ἄπιστοι» ἀπετέλουν στοιχεῖον ἐναντι τοῦ ὁποίου τὸ Κράτος, κατὰ τὸ Κοράνιον, ἐτέλει εἰς «διαρκῆ πόλεμον», συνέπεια τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ πλήρης ἀδιαφορία τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους περὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὸ ὅποιον οἱ Χριστιανοὶ ἐν γένει, ἐπομένως καὶ οἱ τοῦ καθολικοῦ δόγματος, θὰ ἐρρυθμίζον τὰς οἰκογενειακὰς τῶν σχέσεις.

Οὔτε δὲ καὶ νοεῖται ἀξίωσις τῆς Γαλλίας ὅπως, συνεχιζομένης τῆς αὐτῆς καταστάσεως, τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ὑποχρεωθῇ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν στάσιν τῆς Τουρκίας καί, ὅπως αὕτη, οὕτω καὶ τοῦτο ὑποχρεωθῇ νὰ μὴ νομοθετῇ κανόνας καθ' οὓς θὰ συνῆπτον τοὺς γάμους τῶν οἱ καθολικοί. Ὑποχρέωσις τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἐγκαταλείπῃ τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων τούτων εἰς τὴν αὐτογνώμονα διάθεσιν τῶν καθολικῶν ὑπηκόων του, ὅπως συνέβαιnen εἰς τὴν Τουρκίαν κατ' ἀνάγκην λόγῳ τῆς θεοκρατικῆς φύσεως τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, οὐδὲν ἄλλο θὰ ἐσήμαινε καὶ οὐδὲν ἄλλο περιεχόμενον θὰ εἶχε παρὰ μόνον ἀνάληψιν ὑποχρεώσεως ἐναντι τῶν τριῶν Δυνάμεων, ὅπως ἡ Ἑλλὰς παραιτηθῇ τῆς ἐξουσίας ἣν ἔχει ὡς ἐνιαῖον κυρίαρχον Κράτος, τοῦ νὰ θέτῃ κανόνας δικαίου, ρυθμίζοντας τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις τῶν καθολικῶν ἐλλήνων ὑπηκόων, καὶ συνεπῶς νὰ ἐξακολουθήσουν οὗτοι ἔχοντες τὴν ἣν εἶχον ἐπὶ Τουρκίας εὐχέρειαν νὰ ρυθμίζουν τὰς σχέσεις αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν, ὅπερ σημαίνει δημιουργίαν Κράτους ἐν Κράτει.

Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος οὐδέποτε ἦτο θεοκρατικὸν καὶ ἐπομένως οὐδέποτε ἐξελάμβανεν ὅτι τὸν «λαὸν» αὐτοῦ ἀποτελοῦν μόνοι οἱ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀνήκοντες, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ ἀποτελοῦν στοιχεῖον ξένον, ἀπλῶς διαβιοῦν κατ' ἀνοχήν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Ἡ μόνη ὑποχρέωσις τὴν ὁποίαν ἦτο νοητὸν ὅπως ἀναλάβῃ ἡ Ἑλλὰς ἦτο, καθ' ὃν λόγον ἀφήνει ἐλευθερίαν εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον νὰ μὴ παρακωλύῃ τὴν τέλεσιν τῶν τύπων τῆς λατρείας ὅλων ἐκείνων ὁλτινες δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν.

Συμφώνως πρὸς ταῦτα, *les fonctions, droits et privilèges* τῶν Ἐπισκόπων, *Evêques*, τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια ὑποχρεοῦται νὰ σεβασθῇ ἡ Ἑλλάς ἀναφέρονται μόνον εἰς τὰ «*λειτουργήματα, δικαιώματα καὶ προνόμια*» τὰ συνυφασμένα μὲ τὴν ιδιότητα αὐτῶν ὡς θρησκευτικῶν λειτουργῶν. [Γ. Στρέϊτ, Ἐφημερὶς Μπαλάνου 27 (1908) σελ. 319 Ν. Ν. Σαριπόλου, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, Τόμ. 2ος Τεύχος 2ον (1912) § 54, Σ. Λάσκαρη, Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι, Ἐφημ. Μπαλάνου, (1924, ἐν ἀνατύπῳ) σελ. 16].

Ἡ Ἑλλάς ἀνέλαβεν ἀπλῶς τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως μὴ ἀγνοήσῃ καὶ μὴ θεωρήσῃ ἀνυπάρκτους καθολικοὺς τινὰς Ἐπισκόπους, ἐγκατασταθέντας, κατὰ τινὰ τρόπον, εἰς τὰς νήσους Σύρον, Τήνον, Νάξον, Θήραν, ἐκλεγομένους μὲν ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ, ἀλλὰ μόνον δυνάμει εἰδικοῦ Βερρατίου δικαιομένου νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὰς νήσους ταύτας [Maurer, *Das griechische Volk I* (1835) § 163 σελ. 419]. Ἐὰν οἱ Καθολικοὶ οὗτοι Ἐπίσκοποι ἠδύναντο ἐπὶ Τουρκοκρατίας νὰ ἐνασκήσουν *fonctions, droits et privilèges* τὰ ὅποια δὲν εἶχον καθαρῶς πνευματικὸν χαρακτῆρα, ὠφείλετο εἴτε εἰς τὰς *capitulations* εἴτε εἰς τὴν ἀνάγκην τὴν προκύπτουσαν ἐκ τοῦ θεοκρατικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἀγνοοῦντος τοὺς Χριστιανούς. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ μὲν ἰδρυόμενον Κράτος δὲν ἦτο θεοκρατικὸν ἀλλὰ «*λαϊκόν*», αἱ δὲ *capitulations* ὅχι μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθοῦν ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀλλ' ἀπεναντίας, δυνάμει τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ αὐτοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, ἀμέσως καὶ αὐτομάτως κατέλαβον καὶ τὰς σχέσεις τοῦ νέου «*Χριστιανικοῦ καὶ Εὐρωπαϊκοῦ Κράτους*», τοῦ Ἑλληνικοῦ, πρὸς τὸ μὴ χριστιανικὸν κράτος, τὸ Ὀθωμανικόν, ἔναντι τοῦ ὁποίου ἀπῆλθον ἐκτοτε καὶ ἡ Ἑλλάς ὅλων τῶν ἐκ τῶν *capitulations* προνομίων [N. Politis, *La convention consulaire Greco-Turque et l'Arbitrage des ambassadeurs des grandes Puissances à Constantinople du 2 Avril 1901* (Paris 1903) σελ. 6 ἐπ. 181], τὰ προνόμια τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ διατηρήσουν οἱ Καθολικοὶ Ἐπίσκοποι ἦσαν μόνον τὰ καθαρῶς θρησκευτικοῦ καὶ πνευματικοῦ χαρακτῆρος, πάντων τῶν λοιπῶν αὐτομάτως ἀπορροφηθέντων ὑπὸ τῆς νέας Πολιτείας, ἥτις, κηρυττομένη πλήρως ἀνεξάρτητος κατὰ τὸ αὐτὸ Πρωτόκολλον τοῦ 1830, ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, οὐδέναι ὑπομένει ὑπὲρ αὐτὴν ἢ παρ' αὐτήν.

III. Συμφώνως πρὸς ταῦτα, τὸ ζήτημα δὲν εἶναι, ἐὰν διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830, εἰσῆχθησαν οἱ περὶ γάμου κανόνες τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ζήτημα τίθεται οὕτως:

Ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν ἡ Ἑλλάς ὅπως μὴ νομοθετήσῃ κανόνας ρυθμίζοντας τὰ τοῦ γάμου ἐλλήνων ὑπηκόων καθολικῶν, οὕτως ὥστε οὗτοι, ὅπως ἐπὶ Τουρκίας, ἔνεκα τοῦ θεοκρατικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, κατέφευγον αὐτοὶ ἂν ἐαυτῶν καὶ οὐχὶ ἀκολουθοῦντες ἐπιταγὴν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, εἰς τοὺς κανόνας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὕτω νὰ ἐξακολουθήσουν πράττοντες καὶ μετὰ τὴν ἰδρύσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους;

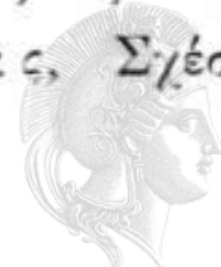
Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀρνητικὴ ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων:

1) Διότι τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους ἀδιαφοροῦντος περὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὸ ὅποῖον οἱ χριστιανοὶ ἐν γένει, ἐπομένως καὶ οἱ καθολικοὶ ἐρρύθμιζον τὰ τοῦ γάμου τῶν καὶ οὐδενὸς ὑπάρχοντος κινδύνου ὅπως ἡ Τουρκία ἐπέμβῃ νομοθετικῶς ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀνάγκη προστασίας κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, οὐδὲν ἐναπετέθη, καθ' ἃ γράφεται εἰς τὸ Πρωτόκολλον, εἰς χεῖρας τοῦ μέλλοντος Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

2) Διότι ἡ ἀνωτέρω ἀδιαφορία τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους αἰτίαν ἔχει τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ὡς θεοκρατικοῦ, μὴ νομοθετοῦντος παρὰ μόνον πρὸς ρύθμισιν σχέσεων μεταξὺ προσώπων πιστευόντων εἰς τὸ Ἰσλάμ, ἐνῶ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἔχει «λαϊκὸν» χαρακτῆρα καὶ ἐπομένως νομοθετεῖ διὰ πάντας τοὺς ὑπηκόους, ἐπεμβαῖνον εἰς πάσας αὐτῶν τὰς σχέσεις.

3) Διότι ἀντίκειται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνιαίου κυριάρχου Κράτους, ὅπως ἰσχύουν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ κανόνες δικαίου μὴ ἔχοντες τὴν πηγὴν αὐτῶν εἰς τοὺς κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀσκοῦντας ἐκάστοτε τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ὅπως θὰ συνέβαινεν, ἐὰν ἡ διεθνὴς δέσμευσις τῆς Ἑλλάδος, ἡ διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830, ἐρμηνευθῇ ὡς ἐνέχουσα παραίτησιν τῆς Ἑλλάδος ὅπως νομοθετῇ περὶ γάμου καθολικῶν, ἀναθέσασα τὴν περὶ τούτου ἐξουσίαν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὕτως ὥστε πᾶς κανὼν δικαίου ἀφορῶν τὰ τοῦ γάμου τιθέμενος ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἰσχύῃ ἀμέσως καὶ αὐτομάτως καὶ ὡς ἐσωτερικὸν δίκαιον τῆς Ἑλλάδος, δημιουργουμένου οὕτω Κράτους ἐν Κράτει, καὶ δὴ σήμερον ὅτε τὸ Βατικανὸν συνιστᾷ Πολιτείαν μὲ τὴν ὁποίαν μάλιστα ἡ Ἑλλάς δὲν συνδέεται καὶ διπλωματικῶς.

4) Διότι ἀφοῦ, κατ' ἀναμφισβήτητον παρ' ἡμῖν ἱστορικὴν παράδοσιν, τὰ τοῦ γάμου ἐρρύθμιζε καὶ ρυθμίζει ἡ Πολιτεία [Ἀρείου Πάγου 220 (1934) Θεμ. 45, 577, Z h i s h m a n, Das Eherecht der orientalischen Kirche (1864) 15, Κ α σ ι μ ἄ τ η ς, Ἀρχεῖον ἰδιωτικοῦ δικαίου (1940) 425, Π ο υ λ ῖ τ σ α ς, Σχέσις Πολι-

τείας καὶ Ἐκκλησίας (1946) 178 σημ. 3, Μαριδάκης, Νεαράι Αὐτοκρατόρων (1922) 41 σημ. 18, 62 σημ. 18, Βαμβέτσος, Θεμ. 34 (1923-24) 76], ἡ δὲ Ὁρθόδοξος ἐκκλησία εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Πολιτείαν οὐδέποτε διεξεδίκησε νομοθετικὴν δικαιοδοσίαν καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ γάμου, οὐδεμίαν λογικὴν ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς ἢ ἀντίληψις καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία διὰ διεθνοῦς συμβάσεως παρέσχε τοιαύτην νομοθετικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, γεγονὸς ὅπερ ὅχι μόνον οὐδαμῶς προκύπτει ἐκ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830, ἀλλὰ οὔτε καὶ πόρρωθεν δύναται νὰ προκύπτῃ, διότι θὰ ἀντέκειτο πρὸς τὸ ἀπὸ 4 Ἰουλίου (19 Ἰουνίου) 1830 Πρωτόκολλον τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου κατὰ τὸ ὁποῖον:

Les privilèges accordés aux catholiques par le Protocole No 3 du 3 Février 1830 ne sauraient imposer au Gouvernement Grec aucune obligation qui tournerait au préjudice de l'Eglise dominante.

Εἶναι δὲ αὐτόδηλον ὅτι θὰ ᾔτο πρὸς βλάβην τῆς ἐπικρατοῦσης Ἐκκλησίας ἐὰν παρείχετο νομοθετικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῶν θεμάτων τοῦ γάμου εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν.

5) Διότι, ἐὰν οἱ κανόνες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μόνον δυνάμει ρητῆς διατάξεως ἀνεγνωρίσθησαν «τὰ ξὶν νόμου ἐπέχειν» [Cod. 1.3.44 (45), Νεαρά 131, 1], ἀμφισβητουμένου μάλιστα σφόδρα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Βυζάντιον, τοῦ ὁρίου μέχρι τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ἡ ἐξομοίωσις αὕτη τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων πρὸς «τοὺς πολιτικοὺς νόμους», [Μαριδάκης, Τὸ Ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαράις (1922) σελ. 11 σημ. 18-19, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες (1936) 13, Κασιμάτης, Ἀρχεῖον ἰδιωτικοῦ Δικαίου (1940) 427], κατὰ τίναν λογικὴν ἀποδέχεται ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ὅπως τεθῇ ἐκποδὼν εἰς τὴν νομοθετικὴν τῆς ἐξουσίαν, τὰ δὲ θέματα περὶ γάμου ἐλλήνων ὑπηκόων καθολικῶν ἀναθέσῃ εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, οὕτως ὥστε οἱ ὑπ' αὐτῆς τιθέμενοι ἐκάστοτε κανόνες περὶ γάμου αὐτομάτως νὰ καθίστανται νόμοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους;

6) Διότι καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς Πολιτείας ἐνθα ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἶναι ἡ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, οὐδαμῶς ἰσχύει ἐπὶ θεμάτων τοῦ γάμου τὸ Κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς ταύτης Ἐκκλησίας. Αἱ Πολιτεῖαι αὗται διατηροῦν πλήρη καὶ ἀποκλειστικὴν τὴν ἐξουσίαν τοῦ νομοθετεῖν, οὐδὲν ἐγκαταλείπουσαι εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Δυνατόν, κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ περιεχομένου τῶν σχετικῶν νόμων, αἱ Πολιτεῖαι αὗται νὰ ἐπηρεάζωνται ἐκ τῶν περὶ γάμου ἀντιλήψεων ἢ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὴν θέσιν τῶν σχετικῶν κανόνων δικαίου, κρατοῦν ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν αἱ Πολιτεῖαι αὗται. [Ὁρα

Arminjon - Noldé - Wolff, *Traité de droit comparé* 1 (1950) No 30 No 33 ιδία 75-76: Les règles du droit canonique sont tantôt fidèlement reproduites dans les codes, tantôt applicables comme telles en vertu d'une référence spéciale]. Κατὰ τίνα λοιπὸν λογικὴν ἢ Ἑλλάς, μὴ ἐπιτρέπουσα νομοθετικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, θὰ ἐδέχετο τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν νομοθετοῦσαν ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὕλης τῆς ἀναφερομένης εἰς τὰ τοῦ γάμου τῶν ἐλλήνων καθολικῶν, ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, δημιουργουμένου τοιουτοτρόπως Κράτους ἐν Κράτει; Καὶ κατὰ τίνα λογικὴν θὰ ἤξιον νὰ ἐπιβάλλῃ τοιαύτην ὑποχρέωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Γαλλικὴ Πολιτεία ἦτις, ἤδη κατὰ τὸ 1830 καὶ πολὺ ἀρχαιότερον, ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, κηρύξασα ἐαυτὴν «λαϊκὸν κράτος», εἶχεν ἀπεμπολήσει τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, αὐτὴ ἀποκλειστικῶς διὰ τῶν νομοθετικῶν τῆς ὀργάνων νομοθετοῦσα περὶ ὅλων ἐν γένει τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν σχέσιν τοῦ γάμου; [Ὁρα Lefebvre, *Histoire du droit matrimonial français* (1923) 144 ἐπ.].

Ἐκ τούτων πάντων προκύπτει ὅτι οἱ διατηρούμενοι Καθολικοὶ Ἐπίσκοποι ἔχουν fonctions, droits et privilèges, ἐκεῖνα μόνον ἅτινα εἶναι συνυφασμένα μὲ τὴν ιδιότητα αὐτῶν ὡς θρησκευτικῶν λειτουργῶν, οὐδὲ καὶ πόρρωθεν ὄντες ἐκτελεσταὶ καὶ ἐφαρμοσταὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας τῆς νομοθετικῆς βουλήσεως τοῦ ἐν Ρώμῃ Ποντίφηκος, ὅπερ ἐὰν συνέβαινε θὰ προεκάλει ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν καθ' ἣν μοναδικὴ πηγὴ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου εἶναι ἡ θέλησις τῆς πολιτείας [πρβλ. Sohm, *Kirchenrecht* 2 (1923) 124 ἐπ.].

Τὰ ἀνωτέρω ὅχι ἀπλῶς ἐνισχύονται ἐκ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ ἀποτελοῦν τὴν ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὸ ἄρθρον V τῆς ἀπὸ 14 Νοεμβρίου 1863 Συνθήκης μεταξὺ Αὐστρίας, Γαλλίας, Μεγ. Βρετανίας, Πρωσίας καὶ Ρωσίας «sur l'union des îles Ioniennes au Royaume de Grèce», καθὼς καὶ εἰς τὸ ἄρθρον 4 τῆς ἀπὸ 29 Μαρτίου 1864 ἐτέρας Συνθήκης μεταξὺ Γαλλίας, Μεγ. Βρετανίας καὶ Ρωσίας ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀφ' ἐτέρου «sur l'union des îles Ioniennes à la Grèce», ὁ λόγος φέρεται μόνον περὶ liberté de culte et de tolérance religieuse, προστιθεμένου ἐν συνεχείᾳ ὅτι: La protection spéciale garantie à l'Eglise Catholique Romaine, ainsi que les avantages dont elle est présentement en possession, seront également maintenus, et les sujets appartenant à cette communion jouiront dans des îles Ioniennes de la même liberté de culte qui leur a été reconnue en Grèce par le Protocole du 3 Février 1830.

Ἡ συνθήκη αὕτη ἐπέχει θέσιν αὐθεντικῆς ἐρμηνείας τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830. Ἐὰν τὸ Πρωτόκολλον τοῦτο εἶχε τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὰ τοῦ γάμου Ἑλλήνων Καθολικῶν «θέλουν κριθῆ κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας», ὅπως λέγει ἡ ἀναιρετικὴ ἀπόφασις, ἐνσωματουμένου τοῦ Πρωτοκόλλου τούτου εἰς τὴν Συνθήκην δι' ἧς προσηρτήθη ἡ Ἑπτάνησος, ἔπρεπε τὰ τοῦ γάμου τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ καθολικῶν νὰ ρυθμίζωνται ὅπως καὶ τῶν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καθολικῶν, κατὰ ἐνιαῖον δίκαιον «τὸ δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας». Ἐν τούτοις τοιοῦτόν τι οὐδέποτε ὑπεστηρίχθη [Μ. Χατζάκος, Θεμ. 28 (1918) 132], οὔτε καὶ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ.

Τὴν κατακλειῖδα ἀποτελεῖ τὸ ἄρθρον 62 τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1878). Ἐπειδὴ ἀκριβῶς μοναδικὸς κίνδυνος θετικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, ἦτο μόνη ἡ διὰ βίας ἀπαγόρευσις τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς λατρείας, ἔνεκα τούτου, μόνον κατὰ τοῦ κινδύνου τούτου ἠθέλησαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις νὰ κατοχυρώσουν τοὺς ἐν Τουρίᾳ χριστιανούς, συμφωνοῦσαι εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο 62 τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1878) τὰ ἐξῆς: La Sublime Porte ayant exprimé la volonté de maintenir le principe de la liberté religieuse en y donnant l'extension la plus large, les parties contractantes prennent acte de cette déclaration spontanée.

Dans aucune partie de l'Empire Ottoman la différence de religion ne pourra être opposée à personne comme un motif d'exclusion ou d'incapacité en ce qui concerne l'usage des droits civils et politiques d'admission aux emplois publics, fonctions et honneur et l'exercice des différentes professions et industries. Tous seront admis sans distinction de religion à témoigner devant les tribunaux.

La liberté et la pratique extérieure de tous les cultes sont assurées à tous et aucune entrave ne pourra être apportée soit à l'organisation hiérarchique des différentes communions, soit à leurs rapports avec leurs chefs spirituels. Les droits acquis à la France sont expressément réservés.

Τὰ διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἁρθρου κατοχυρούμενα δικαιώματα ἐλευθέρας ἀσκήσεως τῶν τύπων τῆς λατρείας, ταῦτα μόνον ἐσκόπουν νὰ προφυλάξουν αἱ capitulations καὶ ὅταν ἰδρύετο τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ταῦτα καὶ μόνον ἤθελε νὰ κατοχυρώσῃ ἡ Γαλλία διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830.

IV. Ἡ ἀναιρετικὴ ἀπόφασις ἀποφαίνεται: Ὅτι τῆς διατάξεως ταύτης τοῦ ὧς

ἄνω Πρωτοκόλλου σαφῶς συνάγεται, ὅτι κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὅπερ εἶναι καὶ τὸ διατηρούμενον ἀπαρμειώτως δίκαιον τῶν Ἀρχιερέων, ὡς (δια)προσωπικὸν τοιοῦτον τῶν Καθολικῶν Ἑλλήνων, θέλουσι κριθῇ τὰ τοῦ γάμου αὐτῶν πνευματικὰ ζητήματα ὡς καὶ αἱ πρὸς σύναψιν τούτου οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις». Κατὰ τὴν ἀντίληψιν συνεπῶς τῆς ἀναιρετικῆς ἀποφάσεως αἱ περὶ γάμου διατάξεις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, εἰσῆχθησαν διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου αὐτομάτως καὶ κατέστησαν αὐτοδικαίως ἐσωτερικὸν δίκαιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀποτελοῦσαι «(δια)προσωπικόν» (γράφει: προσωπικόν) δίκαιον ρυθμίζον τὰς περὶ γάμου σχέσεις ὠρισμένης κατηγορίας ὑπηκόων (τῶν καθολικῶν).

Ἐφ' ὅσον δὲ σήμερον ἰσχύει ὁ Codex Juris Canonici τοῦ 1917 (ἔργον τοῦ Καρδιναλίου Gasparri) κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀναιρετικῆς ἀποφάσεως, «τὰ τοῦ γάμου πνευματικὰ ζητήματα ὡς καὶ αἱ πρὸς σύναψιν τούτου οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις» τῶν ἐλλήνων ὑπηκόων καθολικῶν «θέλουσι κριθῇ» κατὰ τὰ ἄρθρα 1035 καὶ ἐπ. τοῦ Codex Juris Canonici, αὐτομάτως δυνάμει τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830, ἀποτελοῦντος ἐσωτερικὸν δίκαιον καὶ νόμον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους φέροντος χαρακτῆρα «προσωπικοῦ δικαίου».

Ὑποθετίσθω πρὸς στιγμήν, ὅτι, πράγματι διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830 ἐδέχθη ἡ Ἑλλάς, καθ' ἣ δέχεται ἡ ἀναιρετικὴ ἀπόφασις, ὅπως τὰ τοῦ γάμου πνευματικὰ ζητήματα ὡς καὶ αἱ οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις τοῦ γάμου ἐλλήνων καθολικῶν «θέλουσι κριθῇ κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας», ἄρά γε εἶναι ὀρθὸν τὸ ὑπὸ τῆς ἀναιρετικῆς ἀποφάσεως λεγόμενον, ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, εἰσῆχθη αὐτομάτως διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830 ὡς ἐσωτερικὸν δίκαιον ἰσχύον ἄνευ ἐτέρου, «διατηρούμενον ἀμειώτως ὡς (δια)προσωπικὸν δίκαιον» ἢ τοῦναντίον, ἡ Ἑλλάς ἀποδεχθεῖσα τὸ Πρωτόκολλον, ἔστω καὶ ὑφ' ἣν ἐκδοχὴν δέχεται ἡ ἀναιρετικὴ ἀπόφασις, ἀνέλαβεν ἀπλῶς ἐναντι τῶν τριῶν Δυνάμεων τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως τροποποιήσῃ τὸ ἐσωτερικόν τῆς δίκαιον κατὰ τρόπον, ὥστε τὸ περιεχόμενον τῶν σχετικῶν περὶ γάμου κανόνων νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν κανόνων τοῦς ὁποίους ἐκάστοτε θέτει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία;

Ἐὰν εἶναι ἀληθές τὸ δεύτερον, τότε ἡ Ἑλλάς μὴ ἐκδώσασα εἰδικὸν νόμον ρυθμίζοντα τὰς οὐσιαστικὰς προϋποθέσεις τοῦ γάμου ἐλλήνων καθολικῶν κατὰ τρόπον ὥστε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν σχετικῶν κανόνων τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὴ ἐξαιροῦσα τοῦ κοινοῦ περὶ γάμου δικαίου τοῦς ἑλληνας καθολικοὺς (πρβλ. Α. Κ. 1366) παραβιάζει ἀπλῶς

διεθνῇ ὑποχρέωσιν, ἐκ τῆς παραβιάσεως δὲ ταύτης ὑπέχει μὲν διπλωματικὴν εὐθύνην ἔναντι τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἐξεδόθη εἰδικὴ ἐπιταγὴ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ἵνα οἱ εἰς τὴν διεθνῇ Συνθήκην περιεχόμενοι κανόνες προσλάβουν δύναμιν ἐσωτερικοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον δηλ. τὸ ἐν τῇ συνθήκῃ διεθνὲς δίκαιον δὲν προσέλαβεν ἰσχὺν ἐσωτερικοῦ δικαίου, ὡς μὴ ἐκδοθέντος τοῦ εἰδικοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης νόμου, τὰ ὅργανα καὶ οἱ ὑπῆκοοι τῆς Πολιτείας δὲν ὑποχρεοῦνται ἐκ τῆς διεθνοῦς συνθήκης ἣν συνωμολόγησεν ἡ Ἑλλάς [Μ α ρ ι δ ά κ η, ΙΔΔ (1950) § 7 σελ. 48-49].

Πράγματι, καὶ ἐὰν ἔτι εἶναι ἀληθὲς ἡ ὑπὸ τῆς ἀναιρετικῆς ἀποφάσεως διδομένη ἐρμηνεία τοῦ Πρωτοκόλλου, οὐ δ α μ ῶ ς εἶ ν α ι ἀ κ ρ ι β ῆ ς τὸ λ ε γ ὀ μ ε ν ο ν εἰς τὴν ἀ ν α ι ρ ε τ ι κ ῆ ν ἀ π ό φ α σ ι ν, ὅτι διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830 εἰσῆχθησαν αὐτομάτως καὶ ἄνευ ἐτέρου ὡς ἐσωτερικὸν δίκαιον αἱ περὶ οὐσιαστικῶν προϋποθέσεων τοῦ γάμου διατάξεις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ Πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 εἶναι μ ο ν ο μ ε ρ ῆ ς π ρ ᾶ ξ ι ς τῶν τριῶν Δυνάμεων διὰ τῆς ὁποίας αὗται κηρύσσουν τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Καθ' ἧ δὲ ἐκτίθεται δ ι η γ η μ α τ ι κ ῶ ς εἰς αὐτὸ ὁ πληρεξούσιος τῆς Γαλλίας ἐζήτησεν ὅπως οἱ Καθολικοὶ τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων εὑρουν εἰς τὸν ὁ ρ γ α ν ι σ μ ὸ ν ὁ ὁ π ο ῖ ο ς θ ᾶ δ ο θ ῆ ῖ εἰς τὴν Ἑ λ λ ά δ α (de demander que les catholiques de terre ferme et des îles trouvent dans l'ο r g a n i s a t i ο n q u i v a ê t r e d o n n é e à l a G r è c e) ἐγγυήσεις ἐπαρκεῖς ὅπως ἀναπληρώσουν τὴν μέχρι τοῦδε ἐνέργειαν τῆς Γαλλίας ὑπὲρ τῶν καθολικῶν.

Τὸ Πρωτόκολλον σαφῶς ἀναφέρεται εἰς τὸν μ έ λ λ ο ν τ α ὁ ρ γ α ν ι σ μ ὸ ν τοῦ νέου Κράτους. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἀποδεχόμεναι τὴν πρότασιν τῆς Γαλλίας διατυπώνουν τὰς σχετικὰς ρήτρας εἰς χ ρ ό ν ο ν μ έ λ λ ο ν τ α (la religion catholique j ο u i r a dans le nouvel Etat... lui s e r ο n t garanties... s e r ο n t maintenues... s e r ο n t reconnues et respectées).

Αἱ τρεῖς Δυνάμεις δρῶσαι μ ο ν ο μ ε ρ ῶ ς καὶ κηρύσσουσαι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τὸ ὑπὸ δημιουργίαν Κράτος ὠρισμέναις ὑποχρεώσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν τῶν καθολικῶν ὑπηκόων. Τὸ νέον Κράτος, ἀποδεχόμενον ἅμα τῇ δημιουργίᾳ του τὸ Πρωτόκολλον, ἀνέλαβε μὲν τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, ἀλλ' ἡ ἐ κ τ έ λ ε σ ι ς αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ ἄλλως παρὰ μόνον καθ' ὃν τρόπον ἐκτελοῦνται αἱ διὰ διεθνοῦς συνθήκης ἀναλαμβανόμεναι ὑποχρεώσεις, ἥτοι διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ π ρ ό ς ἐ κ τ έ λ ε σ ι ν τ ῆ ς σ υ ν θ ή κ η ς ἀ ν α γ κ α ί ο υ νό μ ο υ, ἐπιφέροντος τροποποίησιν τοῦ ἐσωτερι-

κοῦ δικαίου κατὰ τρόπον ὥστε τοῦτο νὰ προσλάβῃ περιεχόμενον σύμφωνον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν διὰ τῆς διεθνοῦς συνθήκης ἀναληφθεῖσων ὑποχρεώσεων. Ἡ Ἑλλάς συνεπῶς, ἐὰν ὑποτεθῇ πρὸς στιγμὴν ὅτι διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830 ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως τὰ τοῦ γάμου τῶν ἐλλήνων καθολικῶν ρυθμίζῃ καθ' ὃν τρόπον ἀναγράφει ἐκάστοτε τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἔδει πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διεθνοῦς ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τοῦ 1830 Συνθήκης, νὰ ἐξέδιδε σχετικὸν νόμον ἐξαίρουντα τοῦ κοινοῦ περὶ γάμου δικαίου τοὺς ἑλληνας καθολικοὺς. Τοιοῦτος νόμος δὲν ἐξεδόθη. Μὴ ἐκδοῦσα τὸν νόμον τοῦτον ἡ Ἑλλάς, ὑπέχει μὲν διπλωματικὴν εὐθύνην ἔναντι τῶν τριῶν Δυνάμεων, διότι δὲν ἐξετέλεσε τὰς ἀπέναντι αὐτῶν ἀναληφθεῖσας ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ τὰ ἔργα νὰ τῆς θὰ ὑπακούουν εἰς μόνους τοὺς ἰσχύοντας κανόνας τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαίου, μὴ δικαιούμενα νὰ κρίνουν περὶ τῶν διεθνῶν ὑποχρεώσεων τῆς Πολιτείας [Ἀρείου Πάγου 438/1932 (Θέμις 44, 97-99)]. Συμφώνως πρὸς ταῦτα, ἐὰν ὑποτεθῇ πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἡ ἀφετηρία τῶν σκέψεων τῆς ἀναιρετικῆς ἀποφάσεως εἶναι ὀρθὴ καὶ ὅτι πράγματι ἡ Ἑλλάς ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως αἱ οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις τοῦ γάμου τῶν ἐλλήνων καθολικῶν θέλουσι κριθῇ κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδαμῶς εἶναι ὀρθόν, τὸ περαιτέρω ἐν τῇ αὐτῇ ἀποφάσει λεγόμενον, ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο εἰσῆχθη αὐτομάτως ὡς ἐσωτερικὸν δίκαιον διατηρούμενον «ἀπαραιμιώτως ὡς (δια)προσωπικὸν δίκαιον», ἐνῶ, καὶ ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τὸ ὀρθόν εἶναι, ὅτι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Πρωτοκόλλου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, μόνῃ ὑπ' αὐτῆς ἀναληφθεῖσα ὑποχρέωσις ἦτο ὅπως θέσῃ νόμον τροποποιοῦντα τὰς περὶ γάμου διατάξεις ὥστε ἐπὶ γάμου ἐλλήνων καθολικῶν, νὰ ἰσχύσῃ ἐξαιρετικὸν δίκαιον, σύμφωνον κατὰ περιεχόμενον πρὸς τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ὅμως δὲν ἐξεδόθη.

V. Ἄλλ' ἐτι περαιτέρω. Ἡ ἀναιρετικὴ ἀπόφασις δέχεται ὅτι τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, «διατηρούμενον ἀμειώτως» ἀποτελεῖ «(δια)προσωπικὸν δίκαιον» τῶν ἐλλήνων καθολικῶν καὶ κατ' αὐτὸ «θέλουσι κριθῇ αἱ οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις τοῦ γάμου αὐτῶν».

Ὑποθεθῇ ἤδη ὅτι τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας δὲν κατέστη αὐτομάτως, δυνάμει τοῦ Πρωτοκόλλου, ἐσωτερικὸν δίκαιον, ὡς δέχεται ἡ ἀναιρετικὴ ἀπόφασις, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸ Πρωτόκολλον τοῦ 1830, ἀποτελοῦν διεθνῇ συνθήκην, ἐμπεριέχεται κανὼν ἰδιωτικοῦ διεθνοῦς δικαίου (Μαριδάκη Ι.Δ.Δ. σελ. 48 σημ. 9) λέγων ὅτι «αἱ οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις τοῦ γάμου Ἑλλήνων Καθολικῶν διέπονται ὑπὸ τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (πρβλ. ΑΚ 13 καὶ Εἰσ. νόμου ΑΚ ἄρθρον 2). Ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, ἐκλαμβανόμενῃ πρὸς στι-

γ μ ἢ ν ὡ ς ἄ λ η θ ῆ, ὁ "Ἕλληνας δικαστὴς ὑποχρεοῦται τὸ κύρος γάμου "Ἕλληνας ὑπηκόου καθολικοῦ νὰ κρίνῃ κατὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐφαρμόζον αὐτὸ ὡς δίκαιον ἀλλοδαπὸν. Ἀρά γε θὰ ἐφαρμόσῃ τὴν σχετικὴν διάταξιν τοῦ ἀλλοδαποῦ τούτου δικαίου καὶ ὅταν αὕτη ἀντίκειται εἰς τὴν ἡμεδαπὴν δημοσίαν τάξιν;

Ἡ σχετικὴ διάταξις ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ τῶν κανόνων 1071 καὶ 1060 - 1064 τοῦ Corpus Juris Canonici καθ' ἣν ὁ Πάπας δικαιούται νὰ δώσῃ ἄφεσιν τοῦ ἐκ τῆς *disparitatis cultus* κωλύματος ἐπιτρέπων εἰς χριστιανὸν καθολικὸν ὅπως συνάψῃ γάμον μετὰ μὴ χριστιανοῦ.

Ἡ διάταξις αὕτη προφανῶς ἀντίκειται εἰς τὴν ἐλληνικὴν δημοσίαν τάξιν. Ὁ κανὼν τοῦ ἡμεδαποῦ δικαίου ἀπαγορεύων τὸν γάμον χριστιανοῦ μετὰ Ἰσραηλίου ἢ γάμον χριστιανοῦ μετὰ «βαρβάρου» (ὄρα τὰς πηγὰς παρὰ Μ α ρ ι δ ᾶ κ η I.Δ.Δ. σελ. 177) ἀπηχεῖ γενικωτέραν θεμελιακὴν ἀρχὴν χαρακτηρίζουσαν τὸν ἐν Ἑλλάδι βιοτικὸν ρυθμόν, ἔνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ἐπαναλαμβάνεται αὕτη εἰς τὸν Α.Κ. 1353. Ἀνεξαρτήτως ἄλλων λόγων ἀναγομένων εἰς τὴν ἐνότητα τῆς οἰκογενείας, «ἡ ἐφαρμογὴ» (Α.Κ. 33) τῆς ἀνωτέρω διατάξεως τοῦ Corpus Juris Canonici κανὼν 1071 ἐπιφέρει διαταραχὴν εἰς τὴν κρατοῦσαν ἐννομον καὶ ἠθικὴν τάξιν, διότι προσβάλλει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου προϋποθέτει τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος. Ἐάν, κατ' ἐφαρμογὴν τῆς ἄνω διατάξεως, ὁ ἱερεὺς, «ὡς *causa instrumentalis* τοῦ Χριστοῦ, ἰδρυτοῦ καὶ τελετάρχου τοῦ μυστηρίου» ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιφοίτησιν τῆς θείας Χάριτος καὶ ἐπὶ πρόσωπα, ἅτινα, μὴ βαπτισθέντα, δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Χριστόν, ἡ ἱερολογία περιπίπτει εἰς παίγνιον.

Καθ' ἃ ὁμοφώνως διδάσκεται ἡ δημοσία τάξις ἀναχαιτίζει τὴν ἐφαρμογὴν ἀντικειμένου πρὸς αὐτὴν ἀλλοδαποῦ κανόνος, ὅχι μόνον εἰς ἣν περίπτωσιν ὁ κανὼν οὗτος εἶναι ἐφαρμοστέος δυνάμει τοῦ I.Δ.Δ. τοῦ διατυπωμένου εἰς νόμον, ἀλλὰ καὶ ὅταν εἶναι ἐφαρμοστέος δυνάμει κανόνος I.Δ.Δ. ἐμπεριεχομένου εἰς διεθνῇ συνθήκην (Μ α ρ ι δ ᾶ κ η ς I.Δ.Δ. 310 σημ. 91).

Ἐφαρμοζομένης τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐν προκειμένῳ, ὁ Ἕλληνας δικαστὴς καλούμενος νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ κύρους γάμου ἐλλήνων καθολικῶν, ἐφαρμόζων τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδέποτε θὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμ. 1071 κανόνα τοῦ Corpus Juris Canonici καθ' ὃν ἐπιτρέπεται ἄφεσις τοῦ ἐκ τῆς *disparitatis cultus* κωλύματος, καθ' ὃ περιέχοντα διάταξιν ἀντικειμένην εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν. Τιθεμένης τῆς διατάξεως ταύτης ἐκποδῶν, μόνος ἐφαρμοστέος παραμένει ὁ κανὼν 1070 κατὰ τὸν ὁποῖον: *Nullum est matrimonium contractum a persona non baptizata cum persona baptizata in ecclesia catholica vel ad eandem ex haeresi aut schismate conversa.*

VI. Τὸ Α' τμήμα, κατὰ ταῦτα, ἔσφαλεν ἀποφανθὲν ὅτι τὸ Πρωτόκολλον τοῦ 1830 δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἐλευθερίαν τῆς λατρείας, ἀλλ' ὁμιλοῦν περὶ τῶν droits, fonctions et privilèges τῶν Καθολικῶν Ἐπισκόπων ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς οὐσιαστικὰς προϋποθέσεις τοῦ γάμου. "Οχι μόνον τοῦτο. Ἐσφαλε περαιτέρω, παριδὼν ὅτι τὸ Πρωτόκολλον τοῦ 1830 καταργήθη διὰ τῆς ἀπὸ 10 Αὐγούστου 1920 Συνθήκης τῶν Σεβρῶν περὶ προστασίας τῶν ἐν Ἑλλάδι μειονοτήτων, τεθείσης ἐν ἰσχύϊ διὰ τοῦ XVI Πρωτοκόλλου τοῦ προσηρτημένου εἰς τὴν Συνθήκην τῆς Λωζάννης τοῦ 1923.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τῆς Συνθήκης περὶ μειονοτήτων «Tous les habitants de la Grèce auront droit au libre exercice tant public que privé, de toute foi, religion ou croyance, dont la pratique ne sera pas incompatible avec l'ordre public et les bonnes moeurs.

Συνεπεία τοῦ ἁρθρου τούτου, ἐν τέλει τοῦ Προοιμίου τῆς Συνθήκης ταύτης γράφονται: La France et la Grande Bretagne reconnaissant qu'en vertu du présent Traité la Grèce assume pour le maintien des libertés religieuses les obligations qui sont placées sous la garantie de la Société des Nations, renoncent en ce qui leur concerne du droit qui leur avait été reconnu par le Protocole No 3 de la Conférence de Londres du 3 Février 1830 d'assurer la protection des libertés religieuses.

Ἡ παραίτησις τῆς Γαλλίας καὶ Μεγ. Βρεττανίας ἐκ τῶν δικαιωμάτων τὰ ὅποια ἀνεγνωρίσθησαν εἰς αὐτὰς δυνάμει τοῦ ἐν Λονδίῳ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 ὀφείλεται εἰς τὴν ὁμολογίαν των ὅτι ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς παρούσης συνθήκης ἐξασφαλίζει τὰς θρησκευτικὰς ἐλευθερίας, ἐξασφάλισιν δὲ ἐννοεῖ τὴν διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἁρθρου 2 ἀνάληψιν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος τῆς ὑποχρεώσεως ὅπως ἐξασφαλίσῃ εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος sans distinction de naissance, de nationalité, de langage, de race ou de religion, τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν (libre exercice) de toute foi, religion, ou croyance, dont la pratique δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη.

Τὰ καθαρώτατα ταῦτα ἀποτελοῦν αὐθεντικὴν ἐρμηνείαν τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830 ὡς ἀφορῶντος μόνον τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῶν τύπων τῆς λατρείας, ἥτις ἐλευθερία, ἐφ' ὅσον ἐξασφαλίζεται ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, δυνάμει νέας διεθνοῦς δεσμεύσεως (τοῦ ἁρθρου 2), ἄγει τὴν Μεγ. Βρεττανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν δήλωσιν ὅτι παραιτοῦνται τῶν ἐκ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1830 χάριν τῆς αὐτῆς ἐλευθερίας ἀπονεμηθέντων εἰς αὐτὰς δικαιωμάτων.

Τὸ Α' τμήμα, κατὰ ταῦτα, ὅχι μόνον ἀπέδωκεν εἰς τὸ Πρωτόκολλον περιεχόμενον ὅπερ δὲν εἶχε, ἀλλὰ ἐθεώρησε αὐτὸ καὶ ἐν ἰσχύϊ ἐνῶ εἶχε καταργηθῇ ἀπὸ τοῦ 1923, ὅτε ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης.